इत्यनेन प्रमाणं स्त्रवितं

तत्र तेषु षोडशपदार्थे षु १

ईश्वरे नित्यप्रमाश्रयो वर्त्ततेऽत ईश्वरे नित्यप्रमा ॥ पुनः अनित्यायाः प्रमायाः साधनं प्रमाणं तत्तु लौकिकं प्रमाणं ४

सा अनुभूतिः स्मृतिरन्या

स्मृतिव्यतिरिक्ता अनुभूतिः प्रमाणमिति मीमांसकैकदेशाः ५ अपरे मीमांसकाः अज्ञातार्थस्य निश्चयकरणं तदेव प्रमाणं मन्यंते ६ अपरे मीमांसिकाः प्रमेयव्याप्यं प्रमाणं मन्यंते । प्रमानिष्ठो धर्मः प्रमेयं तेन व्याप्यं व्याप्तं । प्रमाविशेषणत्वर्थः ६

पुनः कणादा वैशेषिकमतिनः सौगता बौद्धाः कणादसौगताः प्रत्यक्षं अनुमानं च एतत्प्रमाणद्वयं मन्यंते ३

॥ ६० ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ नमामि परमात्मानं स्वतः सर्वार्थवेदिनं विद्यानामादिकर्त्तारं निमि-
त्तं जगतामपि १ निःश्रेयसफलं प्राहुर्येषां तत्त्वावधारणं प्रमाणादिपदार्थांस्तान्लक्षयामो नातिविस्त-
रं २ तत्र प्रमाणं प्रमेयाव्याप्तमिति साधनं प्रमाश्रयो यथार्थज्ञानं यथार्थानुभवः प्रमा ३ नि-
त्यानित्ये तया द्वैधं प्रमा नित्य प्रमाश्रयः प्रमाणमितरस्यास्तु करणस्य प्रमाणता ४ अविसंवा-
दि विज्ञानं प्रमाणमिति सौगताः अनुभूतिः प्रमाणं सा स्मृतिरन्येति केचन ५ अज्ञाततत्त्वा-
र्थनिश्चायकमथापरे प्रमेयव्याप्यमपरे प्रमाणमिति मन्वते ६ प्रमानियतसामग्री प्रमाणं केचि-
दूचिरे प्रत्यक्षमनुमानाख्यमुपमानं तथागमः ७ प्रमाणं प्रविस्तेऽप्येवं मक्षपादेन लक्षितं प्रत्य-
क्षमेकं चार्वाकाः कणादसुगतौ पुनः ८ अनुमानं च तच्चाथ सांख्याः शाब्दं च ते अपि न्यायैक-
देशिनोऽप्येवमुपमानं च केचन ९ अर्थापत्त्या सहैतानि चत्वार्याह प्रभाकरः अभावषष्ठान्ये-
तानि भाट्टा वेदान्तिनस्तथा १० संभवैतिह्ययुक्तानि तानि पौराणिका जगुः अपरोक्षप्रमे

प्रत्यक्षं १ अनुमानं २ शाब्दं ३ उपमानं ४ अर्थापत्तिः ५ अनुपलब्धिः ६ भाट्टा मीमांसिकाः तथा वेदांतिनो मन्यंते १ वेदांतिनो वेदवादिनः ब्रह्म विना किमपि न मन्यंते मीमांसिकाः कर्मवादिनः नैयायिका ईश्वरवादिनः १ पौराणिकाः प्रमाणाष्टकं मन्यंते प्रत्यक्षं १ अनुमानं २ शाब्दं ३ उपमानं ४ अर्थापत्तिः ५ अभावः ६ संभवः ७ ऐतिह्यं ८ एतत्प्रमाणाष्टकं पौराणिका मन्यंते १

प्रमाश्रयः प्रमाव्याप्तो न वर्तते इत्यनेन किं स्त्रवितं । प्रमाश्रयो वा प्रमाणं । प्रमितिसाधनं वा प्रमाणं । तत्र प्रमितिसाधनं प्रमाणं इति लौकिकप्रमाणं । प्रमाश्रयप्रमाणं इति ईश्वरप्रमाणं । प्रमासाधनं नाम प्रमोत्पादकं । ईश्वरे च ईश्वरप्रमाया नित्यत्वात् ईश्वरे प्रमितिसाधनत्वं नास्ति । तस्मात् ईश्वरे प्रमाश्रयप्रमाणं वर्त्तते ३

प्रमाजनकसामग्री प्रमाणं केचिद् ऊचिरे ६ अस्मादो वैशेषिकाः ७

सांख्याः प्रत्यक्षं १ अनुमानं २ शाब्दं च मन्यंते ३

नैयायिकमते एकदेशिनः प्रत्यक्षं १ अनुमानं २ शाब्दं ३ एतत्प्रमाणत्रयं मन्यंते । केचन नैयायिकाः उपमानसहितं प्रमाणचतुष्टयं मन्यंते २

उपाधयः ४

सर्वेषु पक्षेषु वा केषुचिद् विपक्षेषु समन्वयी विद्यमानता केवलान्वयी केनाव: केवलान्वयी । पक्षे सपक्षे [illegible] वर्त्तते । पुनः विपक्षे न वर्त्ततेऽत्यर्थः ५

व्याप्तं प्रत्यक्षं द्विविधं वृत्तं ११ सविकल्पकमित्येकमपरं निर्विकल्पकं नामादिभिर्विशिष्टार्थविष-
यं सविकल्पकं १२ अविशिष्टार्थविषयं प्रत्यक्षं निर्विकल्पकं व्याप्तिग्रहणसापेक्षं प्रमिते साधनं विदुः
१३ अनुमानं मितिर्व्याप्तिः संबन्धो निरुपाधिकः साधनव्यापिकाः साध्यसमव्याप्ता उपाधयः १४ त्रेधा
ते ते च द्विविधा निश्चिताः शङ्किता अपि अनुमानं त्रिधा ज्ञेयमन्वयि १ व्यतिरेकि २ च १५ अ-
न्वयव्यतिरेकी ३ तेषां लक्षणमुच्यते सर्वेषु केषुचिद्वापि सपक्षेषु समन्वयि १६ विपक्षशून्यं प-
क्षस्य व्यापकं केवलान्वयि असपक्षं विपक्षेभ्यो व्यावृत्तं पक्षवृत्ति तु १७ सर्वासु वर्त्तमानं यत्केवल-
व्यतिरेकि तत् असाधारणधर्मो वा व्यतिरेक्येव लक्षणं १८ सपक्षे सति चान्नासं स्यादसाधारण-
स्त्वसौ व्यावृत्तं यद्विपक्षेभ्यः सपक्षेषु कृतान्वयं १९ व्याप्य पक्षं वर्त्तमानमन्वयव्यतिरेकि तत्
पक्षः साध्यान्वितो धर्मी साध्यजातीयधर्मवान् २० सपक्षोऽथ विपक्षस्तु साध्यधर्मनिवृत्तिमान्

साधनेन मैत्रीतनयत्वेन सह व्यापकः साध्येन श्यामत्वेन सह व्याप्त इत्युपाधिः ३

यो हेतुः सपक्षे सति आभासरूपो वर्तते असौ असाधारणः २

विंदे २

उपमानस्य ४
अथोपप्रतीतिः ४
इतिवस्तुधर्मप्रमाणतु
कं अथप्रमेयं ५

दृष्टं सामान्यतो दृष्टमिति चास्य विधाद्वयं २१ शब्दं प्रत्यक्षयोग्यार्थं तदयोग्यार्थमुत्तरं अथवा
त्यन्तपरदापेत वाक्यार्थस्य हि संज्ञिनि २२ प्रसज्ञवस्तुनि ज्ञानमुपमानमिहोच्यते अत्रातिदेशवाक्यार्थ।
।स्त्रिविधः परिगृह्यते २३ साधर्म्यधर्ममात्रैव वैधर्म्यं चेति भेदतः प्रमेयं तस्य संबंधः संज्ञया:
संज्ञिनासह २४ तत्प्रतीति फलं साम्यं नासौ मानान्तरात्ककवेत यथार्थदर्शिनः पुंसो यथा दृष्टार्थवादिन
२५ उपदेशः परार्थेयः सोऽप्यागम उच्यते प्रमेयमपवर्गान्तं द्वादशधा भवेत २६ आत्मा देहाद्र
म धीर्धीर्मनो दोषाः प्रवृत्तयः प्रेत्यभावः फलं दुःखं मोक्षश्चात्मा त्वचेतनः २७ शरीरं तत्पावयवी चेष्टा
लोगेंद्रियाश्रयः शरीरयोगे सत्येव साक्षात्वमिति सा धनं २८ इंद्रियं तच्च सा ज्ञाद्वंज
तिस्तेद इति स्थिति अर्थास्तु इंद्रियग्राह्या बुद्धिः सर्वप्रकाशनी २९ सुखादेः परोक्षस्य साधनं मन इं
द्रियं प्रवृत्तिस्तु वागादेः उत्पाद्यगुणमयी क्रिया ३० प्रवर्तना लक्षणाः स्युर्दोषा रागादयश्च ते प्रे

तथदिव्यअतिदेशवाक्यार्थः २

२

त्योत्पत्तिः प्रेत्यभावस्तु निर्देहसंगतिः ३१ फलं प्रवृत्तिसाध्यं स्यात्सदेहसुखादयः प्रतिकूल
तया वेद्यं दुःखं देहेंद्रियादिकं ३२ दुःखात्यंत समुच्छेदोऽपवर्गश्च चक्षते मोक्षे साक्षादनं
गत्वाद्ध पादैर्नलक्षितं ३३ तंत्रांतरानुसारेण षट्कं द्रव्यादिलक्ष्यते द्रव्यंगुणस्तथाकर्मतिर्य
त्तत्रयाश्रया ३४ विशेषः समवायश्च पदार्थाः षडिमे मता गुणानामाश्रयो द्रव्यं कारणं समवा
यिवा ३५ भूरापो ज्योतिरनिलोऽनन्तः कालस्तथा दिशः आत्मा मन इति प्रोक्तं द्रव्याणि नवतद्वि
दः ३६ तत्रगंधवती भूमिरापः सांसिद्धिकद्रवाः उष्णस्पर्शगुणं तेजो नारूपः स्पर्शवा
न्मरुत् ३७ नभः शब्दगुणं कालश्चिरादिव्यवहारकृत दिशा पूर्वादिधीहेतुः शेषश्च
गवलक्षितं ३८ कर्मणा व्यतिरिक्तो यो जातिमात्राश्रयो गुणः चतुर्विंशतिरुद्दिष्टा गुणाः कण
भुजा स्वयं ३९ रूपाद्याः शब्दपर्यंता स्तेषां लक्षणमुच्यते नेत्रैकग्राह्यत्वमर्थेष्वस्ति लक्षणं
४० रूपस्याथ रसस्यापि गंधस्य स्पर्शशब्दयोः द्रव्यादित्रयमेवार्थ इति काव्यपि निर्णयः ४१ अ

द्रव्यगुणकर्माणि इति त्रीणि अर्थाः कथ्यंते

मोक्षस्य त्रिप्रमेयं साक्षात् अंगकारणं न।
तदिकिं। प्रमेयं मोक्षं प्रति परंपराकारणं। ननु
साक्षात्कारणं २

शेषं आत्ममनोलक्षणद्रव्यप्रमेयाधिकारे
कथितमेव ४

रूपत्वेनस्पर्शत्वादिना व्याप्तिरेवंसर्वत्र २ स्वयं बुद्धिव्यवहारहेतुर्वं । सा स्व लक्षणं यथा सं ख्या या व्यवहार हेतुर्वं संख्या लक्षणं एवमन्यत्रापि २

तोरूपादिसामान्ये र्नातिव्याप्तिर्नविष्यति संख्यास्याः परिमाणस्यापि घटकस्यादिलक्षणं ४२ गु
णा वैमत्तिहेतुर्वै तत्र धी व्यवहारयोः संयोगस्तु विरोधी स्याद्गुणत्वे सति कर्मणः ४३ यस्मात्सं
योगविध्वंसो विभाग सगुणो भवेत् परापरधियोर्हेतु दिक्कालापेक्षये वयोः ४४ परत्वमप
रत्वं चक्रमादेतौ गुणौ मतौ लक्षितास्तु धिराह्लादः सुखं दुःखं चलक्षितं ४५ इच्छानुरागो
द्वेषः स्यादसहिष्णुत्वलक्षणः प्रयत्नस्त्वात्मधर्मः स्यादुत्साहो भावनाश्च सः ४६ गुरु
त्वं तु गुणो हेतुराद्यपतन कर्मणि द्रवत्वं तु गुणो हेतुराद्यस्पंदने कर्मणः ४७ स्निग्धधार्य
दि शिष्टत्वसंस्नेहश्चिक्कणश्च सः यज्जातीयसमुत्पाद्यस्तज्जातीयस्य कारणं ४८ स्वयंय
स्य विजातीयः स संस्कारगुणो भवेत् विहितक्रियया साध्यो धर्मः स गुणो मतः ४९
प्रतिषिद्धक्रियासाध्यः स गुणोऽधर्म उच्यते कर्मवासमवायि स्यात्संयोगविभागयोः ५०
उत्क्षेपणमपक्षेपआकुंचनमथापरं प्रसारणं गतिश्चेति निद्यते कर्मपंचधा ५१ ऊर्ध्वं चाधः

इति चतुर्विंशतिर्गुणाः प्रदर्शिताः अथ कर्म २

कर्मजातीयेन समुत्पाद्यः यः स संस्कारः । स न समसंस्कार । सा ज्ञातीयस्य कारणं । कर्मजाती यस्य कारणं पुनः कर्मजातीयापेक्षया विजातीयः । कोऽसाव । एवं । कर्मणा वेगसंस्कार उत्पद्यते । पुनर्वेगसंस्कारेण कर्म उत्पद्यते इत्यर्थः २

3

विशेषो जातिरहित २

व्याप्तेः संवेदनं ज्ञानं तस्य स्थानं दृष्टांतः कथ्यते ४

स्यान्तिसुखं तिर्यक्पृथगिति क्रमात् । तानि पंचापि कर्माणि देशसंयोगहेतवः ५२ सामान्यं नित्यमेकंस्या
दनेकसमवायि वा अजातिरेकव्यक्तिश्च विशेष इति शिष्यते ५३ समवायस्तु संबंधो नित्यः स्यादेक एव स
संशयः कंपितो ज्ञानं मत वक्तारण वर्जितं ५४ समानानेकधर्मोत्थो विमतेश्च समुद्भवः यदुद्दिश्य प्रवर्तन्ते उप
षोहं प्रयोजनं ५५ व्याप्तिसंवेदनस्थानं दृष्टांत इति गीयते सच साधर्म्य वैधर्म्य भेदेन द्विविधो भवेत् ५६
अभ्युपेतं प्रमाणैः स्यादास्तिमानिकसिद्धितिः सिद्धांतः सर्वतंत्रादिभेदात्सोऽपि चतुर्विधः ५७ सर्वतंत्राविरु
द्धार्थः स्वतंत्रेऽधिकृतश्च यः स सर्वतंत्रसिद्धांतो यथा मानेन मेयधीः ५८ स्वतंत्र एव सिद्धोर्थः परतंत्रे निवा
रितः प्रतितंत्रो यथा न्याये सर्वज्ञस्य प्रमाणता ५९ अनुमेयस्य सिद्धार्थीयानुषंगेण सिद्ध्यति स स्यादाधिकर
सिद्धांतो जगत्कर्तीयथेश्वरः क्षय माधितः परेत्त्रेयः स्वतंत्रेच समाश्रितः संख्यास्युपगमो न्याये मनसोऽनुमिति
यथा ६१ ताद्विशेषपरीक्षा वा वास्यज्ञावेऽन्यत्र साधितः यत्रान्यश्च मनः सिद्धांतस्याद्व परीक्षणं ६२ यः परा
र्थानुमानस्य प्रयोगो वाक्यलक्षणः तत्राग्रांतरवाक्यानि कथ्यंते अवयवा इति ६३ ते प्रतिज्ञादिरूपेण पंचेति

अवयवाः २

समानानेकधर्मोत्थ । सुखदुःख लक्षणा न्यां तत्र सुखस्य एव नि

विमते विप्रतिपत्तेः संदात् उत्पन्न

अन्यत्र मीमांसाशास्त्रे विशेष परीक्षा यस्मात्क्रियते मनस आधि तेस्मात । नैयायिकेन । मनस इंद्रि यत्वेनांगीकृतं इत्यभ्युपगमः २

BHAU DAJI MEMORIAL

प्रतिज्ञादिभेदेन पंच अवयवाः प्रति । केचन त्रीन् अवयवान् मन्यंते । प्रतिज्ञा १ हेतुः २ उदाहरणं ३ ॥ अथवा ॥ उदाहरणं १ उपनयः २ निगमनं ३ वा ॥ १ ॥
मीमांसकाः सौगताः सोपनीतिं उदाहृतिं मन्यते । को ज्ञातः । उदाहरणं १ उपनयः २ निगमनं ३ एतान् त्रीन् अवयवान् मन्यंते ॥ १ ॥

॥ पक्षापर्वतोयं वह्निमान् ॥ २

न्यायविस्तरः ॥ त्रीनुदाहरणांतावयवोदाहरणादिकान् ॥ ६४ ॥ मीमांसकाः सौगतास्तु सोपनीतिमुदाहृतिं ॥ तत्र
प्रतिज्ञा पक्षोक्तिः प्रतिपादयितुं परं ॥ ६५ लिंगस्य वचनं हेतुः साधकत्वप्रकाशकं ॥ व्याप्यलिंगगतं त्ररूपंश्च
हुः पंचेः समञ्चितं ॥ ६६ ॥ द्विधा सोदाहरणं सम्यग्व्याप्तिनिर्देशपूर्वकं ॥ दृष्टांतवचनं तच्चान्वयव्यतिरेकतः ॥ ६७
दृष्टांतापेक्षया पक्षे हेतोर्व्याप्तिप्रकाशकं ॥ वचनं स्यादुपनयस्तथेति तथेति च ॥ ६८ ॥ हेतुपूर्वकं वचनं पक्ष
वचो निगमनं मतं ॥ तर्को निष्प्रसंगः स्यादनिष्टस्याप्त्याविधिः ॥ ६९ प्रामाणिकपरित्यागस्तथेतर
परिग्रहः ॥ आत्माश्रयादिभेदेन तर्कः पंचविधः स्मृतः ॥ ७० अंगपंचकसंपन्नस्तर्कज्ञानायकल्पते ॥
व्याप्तिः १ स्तर्काप्रतिहतिः २ स्वसानं विपर्यये ३ ॥ ७१ अनिष्टार्थाननुकूलत्वं ४ ५ इति तर्कांगपंचकं ॥
अंगान्यतमवैकल्ये तर्कस्याभासता भवेत् ॥ ७२ तस्याविज्ञाततत्त्वार्थः संदिग्धे विषयो मतः ॥ हे
त्वरोपितं लिंगं फलं तत्त्वार्थनिर्णयः ॥ ७३ वस्तुज्ञाते प्रमाणस्य तर्कोऽनुग्राहकोभवेत् ॥ पक्षे विपक्षि
ज्ञासाविच्छेदस्तदनुग्रहः ॥ ७४ निर्णयस्तर्कमानाभ्यां मध्यस्थज्ञापकरणं ॥ विचारविषयो नानावक्तृको वा
क्यविस्तरः ॥ ७५ कथास्याः षडंगानि प्राश्निकश्चारिकेसनं ॥ वादो जल्पो वितंडेति तिस्रस्तस्या विभिन्नताः ॥ ७६ ॥
कथायाः १ कथायाः तिस्रोविधाःप्रकाराः १

॥ प्रर्वोक्तपंचअंगमध्ये एकमप्यंगं यदा वैकल्यं न्यूनं भवेत् । तदा तर्काभास उच्यते ॥ ४ ॥

॥ विपक्षजिज्ञासायाविच्छेदः ॥ २ ॥

॥ धूमोव्याप्यः २ वह्निर्व्यापकः २

॥ प्रमाणपरित्यागः अप्रमाणपरिग्रह इति अनिष्टलक्षणं ॥ ५

॥ कथंतरतोनिर्णयः विचारविषयः ॥ २ नानावक्तृकवाक्यविस्तरः कथा ॥ १

तत्र प्रमाणतर्काभ्यां साधनाक्षेपसंयुता ॥ वीतरागकथा वादस्तत्फलं तत्त्वनिर्णयः ॥ ७७ सच्छलादिसंमिश्रो जल्पोऽस्य ।
विजयफलं ॥ जल्प एव वितंडा स्यात्प्रतिपक्षेऽप्रसाधने ॥ ७८ हेत्वाः केनापि रूपेण रहिताः केचिद्दूषिताः ॥ हेत्वाभासाः
पंचधा ते गौतमेन प्रपंचिताः ॥ ७९ तत्र सव्यभिचारः स्यादनेकांतः स च द्विधा ॥ साधारणश्चाद्यो हेतुरसाधारणइत्य
पि ॥ ८० आद्यो न्वयादनेकांतः पक्षत्रयकृतान्वयः ॥ व्यतिरेकादनेकांतः पक्षमात्रान्वयः परः ॥ [illegible]
साध्यसमो नवेत् [illegible] सिद्धिकृत् ॥ ८१ ॥ विरुद्धः स्यात्तद्धर्मेणाहेतुः पक्षे विपक्षयोः ॥ प्र
तिरुद्धः प्रकरणसमः स्यात्प्रतिसाधने ॥ ८२ असिद्धः साध्यतुल्यत्वाद्धेतुः साध्यसमो भवेत् ॥ आश्रयस्य पक्षधर्म
त्वं चेताति सिद्धिरुच्यते ॥ ८३ असिद्धिरभावः स्याद्धेतोः सा च त्रिविधा ॥ व्याप्तेः पक्षस्य हेतोश्च ॥ तज्ज्ञानस्या
प्यभावतः ॥ ८४ आश्रयासिद्धिता हेतोः सिद्धधर्मस्य साधने ॥ पक्षादिसंश्रयाज्ञस्य संस्य साध्याद्वितीयते ॥ ८५ कालातीता
बलवता प्रमाणेन प्रबाधितः ॥ पंचैवं कथमात्रासो विद्यते तत्प्रयोजकः ॥ ८६ इति पर्यनुयोगाय तार्किकैस्संप्र
युज्यते ॥ यस्यानुकूलतर्कोऽस्ति सोयं स्यात्प्रयोजकः ॥ ८७ तदभावेऽन्यथासिद्धिरस्याः संदिग्धनिवारकः अ
तर्काजाते १ अन्यथासिद्धे । तर्के १

१ व्यभिचारात्
॥ साधारणानेकांतो पक्षसपक्षविपक्षेषु कृतान्वयः कृतसाधनहेतुस्सपक्षसपक्षवर्ती । नवति साधारणानेकांत त्रिषु वर्ती गतो इतो हेत्वाभासः ॥ ४ ॥

॥ सिद्धेरभावोऽसिद्धः ॥ ४

॥ अनेकांतः २ ॥

॥ असाधारणानेकांतो व्यतिरेकाद् । पक्षाश्रितएवनवर्तते ४ ॥
साध्येनसमत्वात्हेतुरसिद्धउच्यते ॥ ६

॥ पक्षे हेतुनासह व्याप्तिज्ञानस्याभावः साध्याश्रयासिद्धिः ४

॥ तस्यसिद्धधर्मस्य ३ ॥

॥ सत्पक्षः ॥ ३ ॥

व्याप्तिरसिद्धिरसि १

विवादास्पदानां

तौ ध्रयोरेकस्यस्यार्थात्स्यसिद्धेरसिद्धता ८८ तावद्विपत्तिरुक्तानां तर्काणामीदृग्गतिः आत्माश्रयश्च
वान्योन्यसंश्रयश्चक्रकाश्रयः ८९ अनवस्थेत्यमी तर्काः स्वरूपासिद्धिहेतवः आत्मान्यपरिसंख्याने भेदे सति स
मंजस ९० न सूत्रितं किमिति चेदृष्टांताभासलक्षणं अंतर्भावो यतस्तेषां हेत्वाभासेषु पंचसु ९१ साधा
रणो विरुद्धो वा दृष्टांते साध्यवर्जिते असाधारणता हेतोः स्वस्मिन्साधनवर्जिते ९२ व्याप्यासिद्धिरनावे
साँदाश्रयस्य तयोरपि किं विदर्थमति प्रयुक्ते वचने छलं ९३ अनिष्टमर्थमारोप्य तन्निषेधश्छलं
मतं तच्च त्रेधा वाक्छलादिभेदात्तत्र वाक्छलं ९४ अभिधानवैपरीत्येन कल्पितार्थस्य बाधनं सामान्य
छलं मतं स्यादिति सामान्ययोगतः ९५ तात्पर्यवैपरीत्येन कल्पितार्थस्य बाधनं उपचारप्रयोगेषु गौणल
क्षणिकेष्वयः मुख्यस्यासंभवाद्बाध उपचारछलं तु तत् ९६× प्रयुक्ते स्थापनाहेतौ दूषणाशक्तमु
त्तरं जातिमाहुरथान्ये तु स्वव्याघातकमुत्तरं ९७ अनस्तु पेतयुक्तां गात्प्रमाणात्तिरोधतः द्यत्यवस्था
नमाव प्रातिधर्मसमं तु धः ९८ साधर्म्यवैधर्म्यसमौ तद्भेदावेव सूत्रितौ अवांतरविभेदः संति सर्वत्रेति

स्पष्टोदाहरणं ३

साध्यवर्जितदृष्टांते साधनवर्जिते दृष्टांते हेतोरसाधारणता ४
तयोः साध्यसाधनयो ५

अनिष्टप्रसंजनं तर्क इति कारणात् स्वरूपा २
तर्काणां ३

तात्पर्यविपरीतवचन ६

× इति तार्किके प्रथम परिच्छेदः ॥ मंगलं ॥

५

प्रसिद्धये ९९ सोऽस्वच्छतंत्रान्निमित्तो व्यत्ययादेः प्रमाणतः एवंविधः प्रसंगस्याज्जातित्वेनानुसूत्रितः १०० क
स्याप्यनिष्टधर्मस्य वादिसाधनशक्तितः दृष्टांतात्पक्षउत्कर्ष उत्कर्षसममुच्यते १०१ व्यावृत्ते व्यापकात्तास्ये प
क्षतो लिंगसाध्ययोः अपकर्षोन्यतरस्य स्यादपकर्षसमः स्फुटः २ हेतोस्तु यादृशं रूपं पक्षमात्रे विवक्षितं न
तद्रूप हेतुमान्साध्यः सपक्षोप्यन्यथा पुनः ३ तदेवं साधनत्वे कल्प्यमिति वर्ण्यसमोदयः सपक्षवर्तिनो हेतोर्या
दृग्रूपं विवक्षितं ४ पक्षोपि तादृग्घेतुः स्यादन्यथासिद्धिरुक्त सपक्षवत्तदा साध्यस्त्ववर्ण्यसमोदय
।५ प्रसिद्धार्थत्वमारक्ष साध्यज्ञापनशक्तिता व्याप्तिप्रमाणस्त्वन्यत्वं संशयेकार्यतात्मक्षा ६ स्वरूपनिदर्शनस्य तत्पक्ष
मात्रविवक्षितं हेतुरूपः सपक्षेतत्तादृक्पावि पर्यय ७ धर्मस्यैकस्य केनापि धर्मेण व्यभिचारतः हेतोश्च व्यभिचा
रोक्तेर्विकल्पसमजातिता ८ दृष्टांतहेतुपक्षाणां सिद्धानामपि साध्यवत् साध्यतापादने तस्माल्लिंगात्साध्यसमो मतः
९ प्राप्यसाध्यं साधयति हेतुश्चेत्प्राप्तिकर्मणः साध्यस्य सर्वसिद्धिः स्यादिति प्राप्तिसमोदय १० अप्राप्यसाधये
त्साध्यं हेतुः सर्वत्र साधयेत् अप्राप्तेरविशिष्टत्वादित्यप्राप्तिसमास्थितिः ११ सिद्धदृष्टांतहेत्वादौ साधनप्रश्न

त्वेकेऽनवस्थानावधाच्च प्रसंगसमजातिता १२ अनंगत्वाक्षिप्यादृष्टान्तेः प्रतिदृष्टांत मात्रतः प्रत्यव-
स्थानमात्रप्रतिदृष्टांत लक्षणं १३ अनुत्पत्तेसाधनाभेदे हेतुदृष्टान्तावतः साधासिद्धिप्रसंगः स्यादनुत्प-
त्तिसमो मतः १४ संदेहहेतुसद्भावाभ्याति निर्णयकारणे संशयस्य प्रसंगोयः संशयसमो मतः १५
तुल्यत्वमस्तुपक्षेव परहेतोः स्वहेतुना बाधेन प्रत्यवस्थानं प्रक्रियासम उच्यते १६ हेतोर्विकल्प साध्या-
र्थं हेत्वापरसहादयं त्रैकाल्पितस्य हेत्वप्रसंगाद्धेतुसमो भवेत् १७ व्याप्तिं विनावादिवाक्यादर्था-
क्षेपात्ति मा ततः विपरीतसमारोपमर्थापत्तिसमं विदुः १८ धर्मेणैकेन केषांचिद् विशेषप्र-
संजने साधनं प्रतिबंधायसो विशेषसमो मतः १९ असमत्वक्षेपि किमपि प्रमाणमुपपद्यते तस्मा-
ऽवदिति प्राप्तिरूपपत्तिसमो मतः २० अवधारणतात्पर्यवाक्ये विकल्प्यते तदभावप्रत्यव-
स्थानमुपलब्धिसमोहि सः २१ स्वास्मि विषये धर्माणां तद्द्रूपकल्पनात् विपर्ययप्रसंगः स्या-
ज्जातिस्त्वानुपलब्धितः २२ साधर्म्यादेविपक्षाणामपक्षत्वप्रसंजने साधनं प्रतिबंधाय सह्यनित्य-
समो भवेत् २३

६

धर्मस्य तद्रूपविकल्पानुपपत्तितः धर्मिणस्तद्विशिष्टत्वं यो नित्यसमो भवेत् २४ अभिव्यक्तौ वादिदृष्टेतो तं साधयेत्स्वयं तद्दूषणाद्धेतु-
कृतहेतुः संग कार्यसमो मतः २५ लक्ष्यं लक्षणमुद्यानं पातनावसारोफलं सूत्रमित्यंगमेतासां तत्रोक्ते लक्ष्यलक्षणे २६ प्रमादः प्रति-
वादहानिरासामवसरः स्मृतः सुलुतं परिशिष्टं पाठ्यं विस्तरतीरवः २७ कथानिर्वादवैदग्ध्यी संपादतपादायसी सेव्यतां जातिमालेयं जा-
तिमालावपंडितैः २८ सङ्क्षेपेण जातीनामुद्धारेनद्धनिर्णयः जयेतरव्यवस्थेति सिद्धात्तत्फलद्वयं २९ पंडसंख्योगतुल्याः स्युरन्यथा
निष्फलाः कथाः इति दर्शयितुं सूत्रे षट्पक्षीमाह गौतमः ३० असदुत्तररूपासाद्रूप्यापरिशिष्टिः अर्थकि [illegible] विनापरा-
ध्वंकारखंडनं ३१ निग्रहस्थानमित्यस्य निग्रह चाले कथायां यत्र पदादियेन निर्दिष्टमादितः ३२ तस्य तेनस्थानस्थानः प्रतिज्ञा-
हानिरुच्यते अत्र प्रतिज्ञाग्रहणमुपलक्षणं ३३ अविशेषित दृष्टान्ते साध्यांशे दूषिते परैः तद्विशेषणनि-
क्षेपः प्रतिज्ञान्तरमुच्यते ३४ पक्षेयार्थाकार्ययोर्वापि प्रकृष्टकयोर्मिथः व्याहतात्निग्रहस्थानंस्यात्प्रतिज्ञाविरोधतः ३५ स्वयमुक्ता-
ऽपलापेन प्रतिज्ञान्यासनिग्रहः हेत्वंतरं साधनांशे दूषिते न विशेषणं ३६ प्रकृतानुपयुक्तो हि स्यादर्थान्तरमिति स्थितिः अ-
वाचकपदयोगेन्या निरर्थकसमुच्चयः ३७ त्रिसंगतरमुक्तेपि प्राश्निके प्रतिवादिना वाक्यमज्ञायमानार्थं मविज्ञातार्थमुच्य-

ते ३८ पदजातंवाक्यजातमनन्वितमपार्थकं विवक्षितक्रमंवादप्रावागावयवादिकं ३९ विपर्यस्तंवदतिचेत्प्राप्तकालता आत्म
सिद्धांतसिद्धेषु वादांगावयवादिषु ४० एकस्यावचने प्राहुर — न्यूननिग्रहं अन्वितस्यापयुक्तस्यपुनरुक्तेनतस्यर ४१।
कृतकार्यकरस्योक्तिरधिकंतत्प्रचक्षते — आक्षेपतोवापिप्राप्तस्यैवकीर्त्तनं ४२ प्रयोजनं विनासूक्तं पुनरुक्तमितिस्थि।
तिः ज्ञातार्थं प्राश्निकैर्वाक्यं त्रिरुक्तं नानुभाषते ४३ योनुक्तात्यक्षमऽज्ञानंतस्यैवाननुभाषणं ज्ञातेऽपितद्वाक्यार्थे प्राश्निकै
स्त्रत्वेत्परः ४४ स्वाज्ञानमुद्भावयति तदाज्ञानेन निग्रहः प्राप्यकस्यानुदितस्य प्रतिवादीयदोत्तरं ४५ प्रतिपत्तुंनशक्नोति
तस्याप्रतिभाभवेत् कथामभ्युपगम्यैव तद्विच्छेदायकस्यचित् ४६ व्याजस्यवचनेप्राहुर्विक्षेपान्निग्रहस्थलं स्वनिष्टमता
ऽन्येषामिष्टमापादयेद्यदि ४७ मतानुज्ञेति तस्यस्यान्निग्रहस्थानमुत्कटं अवश्यप्राप्यमापन्नकाले निग्रहमागतं ४८ अनुद्भा
वयतः पर्यनुयोज्योपेक्षणं भवेत् अप्राप्तनिग्रहसंप्राप्तेनिग्रहनिमित्ततः ४९ निग्रहस्तो निग्रहः स्यान्निरनुयोज्यानुयोगतः
अप्राप्तकालेग्रहणं हेत्वाभासास्ततः ५० छलानि जातयइतिवक्तव्योऽस्यविस्तरता : उक्तप्राप्ता केचिदन्येऽनुक्ताश्चात्रापरा
परे ५१ प्रश्नमानदत्त्वाप्याप्त्या इतिकालक्षिप्तमतः । सिद्धांतमेलंब्यत्विरुद्धपरिग्रहः ५२ अपसिद्धांततः सिद्धंनिग्रहस्था

नमेच्छतं हेत्वाभासाः प्रसंख्याता येन रूपेण लक्षिताः ५३ तेपितेनैवरूपेण निग्रहस्थानसंज्ञिताः एतेसंभविनः सर्वेसमु
च्चाव्याश्च निग्रहाः ५४ विच्छेदकाः कथायास्[illegible]द्वयोर्जल्पवितंडयोः चतुर्थी निग्रहगतिर्वादसंवंनववर्जिताः ५५ अनुक्ता
व्यात्त्वेक्त्याः कथाविच्छेदका इति अर्थां[illegible]मविज्ञातं — निर्त्यासोनिरर्थकं ५६ अपार्थकमिति प्रायः षड्वादेप्यसं
भवि विक्षेपोप्रतिभाज्ञाने हेत्वंतरमुपेक्षणं ५७ साध्यांतरं मतानुज्ञावादेऽनुक्ताव्यसप्तकं न्यूनाधिकापसिद्धांतविरो
धननुभाषणं ५८ पुनरुक्तिर्विपर्यासोवादेह्यष्टकमप्यसप्तकं वादेकंप्रावसानस्य हेत्वाभासो हिकारणं ५९ तथानिर
नुयोज्यानामनुयोगइतिद्वयं न्यायविद्याविदग्धस्य मीमांसापारदृश्वनः कविवरदराजस्य कृतिर्विजयतेतरां ६०
इतितार्किकरक्षासमाप्ताः श्री : ॥ सेवकजयराजेनलिखितं : ॥

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017